

GÁBOR DÁVID

PETŐFIBE OLTOTT HORATIUS:

„MOSTAN AKÁR MA MEGÁSSA / GÖDRÖMET A SÍRÁSÓ, / BÁNOM IS ÉN!”

Petőfi vígeposzának tárgyalásakor gyakori szempont szokott lenni annak ókori előzményműfajával való kapcsolata, különös tekintettel az antik eposzokban felfedezhető párhuzamokra. A *helység kalapácsa* eposzi kellékeit már sokat vizsgálták, ezért előadásomban inkább a vers utolsó soraiban rejlő Horatius-imitációt, mi több, paródiát szeretném bemutatni. Petőfi vígeposzának epilógusa és Horatius III.30. *carmene* között érezhető valamiféle kapcsolat, de vajon többről van-e szó, mint néhány kifejezés vagy gondolat átvétele, vagy csak a halhatatlanság eszménye köti össze a két verset?

A 30. *carmen* hatásának vizsgálata előtt azonban érdemes megnézni, hogy Petőfi és a latin nyelv kapcsolatáról mit lehet tudni. Horváth János 1922-es monográfiájában, lehet olvasni arról, hogy Petőfi diákévei alatt már találkozott Horatius költészetével, és az idegen nyelvű költők közül Horatiust kedvelte leginkább. Kerényi Ferenc 2008-as monográfiája szerint a latin nyelvvel és Horatiusszal való kapcsolatot Petőfi leginkább a sárszentlőrinci évek alatt öt oktató Lehr András tanárának köszönheti, mivel Lehr egyik kedvenc költője Horatius volt. Másrészt Lehr a diákjaitól, így Petőfitől is, megkövetelte, hogy latinul beszéljenek. Ugyancsak Kerényinél olvasható, hogy Petőfi rendelkezett egyfajta zsebben hordható Horatius-kötettel, amelyet soproni katonaévei alatt sokat forgatott. Erről a Horatius-kötetéről Jókai is megemlékezik a Petőfiről írt *Írói arcképek* c. írásában, ahogyan az egyik legnagyobb magyar Horatius-kutató, Borzsák István is *Horatiusi interpretációk* című tanulmányában. Borzsák azt is fontosnak tartja megjegyezni, hogy Horatius költészetében Petőfit a lázadás és a függetlenséghez való ragaszkodás vonzotta, de elutasította a *Licinius-óda* középserfilozófiáját.

Petőfi latin nyelvtudásáról Törő Györgyi 1962-es tanulmányban is lehet olvasni, amelyben Petőfi több latin nyelvű dedikálás és könyvbejegyzése is megjelent, amelyek a latin nyelvhasználat egyértelmű bizonyítékai, ahogyan Ferenczi Zoltán 1893-as tanulmányában megjelenő Petőfi-féle latin versfordítások.

Az előadásom szempontjából legfontosabb szakirodalom Ferenczi 1892-es *Petőfi és Horatius* című tanulmánya, amely Petőfi versei horatiusi hatásának vizsgálatakor sarokkö ebben a témában, minthogy az egyetlen nagyobb terjedelmű írás, amely ezzel a témával foglalkozik. Az eddig felsorolt és az általam vizsgált szakirodalom közül egyedül Ferenczi hívja

fel a figyelmet Horatius hatására *A helység kalapácsában*, bár Ferenczi csupán az *élni fogok, / Míg a világnak / Szappanbuboréka / Szét nem pattan* sorokat emeli ki megjegyezvén, hogy az Horatius pár sorának *visszhangja* lehet. Arról azonban Ferenczi nem ír, hogy annál a néhány sornál lehet-e bővebb kapcsolat a két költemény között, mivel tanulmányában sokkal inkább Petőfi borverseivel foglalkozik.

Az tehát kétségkívül elfogadható, hogy Petőfi jól ismerte Horatius költészetét, illetve a 30. *carmen*, ami egyrészt a fent említett szakirodalomból, másrészt Petőfi *Sírom* című versének *pyramid* szavából is megállapítható, mivel Petőfi verseinek kritikai kiadása is feltételezi a 30. *carmen* hatását a *Sírom* című költeményben.

A helység kalapácsának keletkezési körülményeiről tudni lehet Ferenczi 1893-as tanulmányából, hogy Petőfi 1844 augusztusában írta Vahot Imre megbízásából, és október 13-án jelent meg a *Pesti Divatlapban*. Ferenczi szerint a vígeposz a kor dagályos stílusú novellaírásának paródiája, azaz *A helység kalapácsa* elsősorban stílparódia, az eposzi hangvétel pedig csak eszköz a dagályos novellák kiparodizálására, és ezt a nézetet Horváth János monográfiája is átvette. A horatiusi 30. *carmen* jelenléte a költeményben azonban árnyalhatja ezt a képet.

Petőfi és Horatius verse közötti kapcsolatot nem csak az irodalomtörténet észrevételeiből, hanem már a nagyobb szerkezeti egységhez viszonyított elhelyezkedésükből is sejteni lehet. Horatius 30. *carmene* a már említett III. könyv végén található, annak a könyvnek a végén, amely egyszerre jelent meg az azt megelőző két másikkal együtt, és a IV. könyv előtt, amelyet jóval később adtak ki, mivel Horatius eredetileg a III. könyvet szánta utolsónak, és a 30. *carmen* pedig cikluszáró versnek. Az Ódák első három könyve tehát összekapcsolódik, amit a költői szándék és a két verset összekötő hasonló tulajdonságok is bizonyítanak. Egyrészt az 1. és a 30. *carmen* is *Asclepiadeum primumban* írta, másrészt mindkét versben hangsúlyos szerepet kapott Horatius *ars poeticája*. A *Maecenas*hoz címzett 1. ódájában Horatius a *lírai vatesköltők* (Hor. *Carm.* I. 1,35–36.) közé szeretne bekerülni, a *Melpomenéhez* szóló 30. *carmen*ben pedig már saját költői teljesítményét (Hor. *Carm.* III. 30,13–14.) méltatja.

A helység kalapácsa abban hasonlít Horatius ódagyűjteményéhez, hogy a vígeposz bevezető és lezáró soraiban, az 1. és a 30. *carmen*hez hasonlóan, a lírai én *ars poeticája* fontos szerepet játszik. Horatiushoz hasonlóan Petőfi is költői nagyságára utal humoros formában, a mű prológosában a *ritka tudó* és az *illendő kurjantás* (I. 1–8.), majd az epilógusban a *lant* (IV. 1217.), a *babér* és a *hírnek mezeje* (IV. 1220–1223.) szavakkal.

Bár a 30. *carmen* epikus felhasználása különlegesnek tűnik a magyar költészetben, nem Petőfi volt az első, aki Horatius ódáját erre a célra alkalmazta. Zrínyi *Szigeti veszedelem* című eposzának *Berekesztése* szintén a 30. *carmen*re illetve Ovidius *Metamorphoses*ének záró sora-

ira (Ovid. *Met.* XV. 871–879.) épül. A *véghez vittem munkámat* (Berekesztés 1. vsz.) és a *nagyobb részem* (Berekesztés 2. vsz.) kifejezés is hasonlít Horatius ódájára. Petőfi ismerte Zrínyi *Berekesztését*, mivel észrevehetően nem csak a 30. *carmen* hathatott rá, hanem Zrínyi műve is, de erre majd *A helység kalapácsa* epilógusának részletes tárgyalásakor szeretnék kitérni.

A külső jegyek tehát azt mutatják, hogy a 30. *carmen* hatással lehetett Petőfi epilógusára, de ennek megértéséhez mélyebbre kell ásni a két versben. Horatius ódájának egyik legfontosabb jele az epilógus szerkezetében keresendő. Petőfi és Horatius versében is négy-négy szerkezeti egység található, de más sorrendben. Az epilógus a *nagy munka* befejezésének hírüladásával kezdődik (1217–1219.), utána a *babér* megszerzése (1220–1223.), majd a *lírai én halhatatlanságának* bejelentése következik (1224–1233.), és végül a munkát érő pusztító erők jóslatával zárul a vers (1234–1242.). A 30. *carmen* szinte ugyanezekből az elemekből építkezik, de a *monumentum* befejezésének hírüladását (1–2.) az azt érő pusztító erők (3–5.) és a *halhatatlanság* megfogalmazása (6–9.) követi, nem pedig a *babér* megszerzése (10–16.). Ezért az epilógus felépítése nagyobb önteltséget, több dicsekvést mutat, mint a 30. *carmen*, mivel a lírai én előbb magasztalja fel saját érdemeit, minthogy a valódi küzdelmet megvívta volna az emléket pusztító erőkkel, hogy elnyerje méltó jutalmát. Ráadásul Horatius a múzsát, *Melpomenét* kéri, hogy koszorúzza meg, Petőfi verséből azonban a bevezetésből és az epilógusból is kimarad a múzsa személye. Ugyanakkor ez a gögösség csupán megjátszott *superbia*, amely azért válik nevetségessé, mert a lírai én egy kocsmai verekedés elbeszélése miatt már babérkoszorús költőnek titulálja magát.

Petőfi epilógusát és a 30. *carmen*t nem csupán szerkezeti hasonlóságok, hanem egyértelmű, szinte szó szerinti egyezések is összekötik. A *munka bevégezése* (1218–1219.) és az *exegi monumentum* (1.) kétség kívül hasonlítanak, de a későbbi sorokban elsőre nehezebben észrevehető hasonlóságok vannak. Petőfinél a *babér* szó jelentése (1220–1224.) többértelmű, egyrészt a *kaszáltam* igével, és a *mező* főnévvel a jól ismert növénynévre utal, másrészt azonban megjelenik a *babér* elvont értelme is, amely az *érdem*, vagy a *dicsőség* szavakkal fejezhető ki a legjobban. Ezt a szójátékot erősíti, hogy a *kaszáltam* igének nem csak mezőgazdasági, hanem elvont jelentése is van, amelyet a *szereztem* szó tud kifejezni, bár arra nincs adat, hogy Petőfi korában ismert volt a szónak ez a jelentése is. Petőfi leleményességét az bizonyítja, hogy Horatiusnál a *babér* és a *kaszáltam* megfelelője is megtalálható – *lauro* és *quaesitam* (14–16.) – sőt, a *babér* elvont jelentése is megjelenik a *meritis* kifejezésben. Végül az elbeszélő *borzas főjét* a latin *comam* szó jeleníti meg.

A magyar és a latin szavak között nem csak értelmi, de akusztikai hasonlóság is van, bár erre nem érdemes nagy hangsúlyt fektetni, mivel a versek közötti reláció nélkül is megállja a

helyét. Ugyanakkor érdemes észrevenni, hogy a *munka* és a *monumentum*, a *bevégzéd* és az *exegi*, a *kaszáltam* és a *quaesitam* között is van hangzásbeli hasonlóság, bár ez lehet a véletlen műve is.

A 30. *carmen* hatásának fontos bizonyítéka a hasonló motívumok felhasználása is. Petőfi és Horatius versében is a halhatatlanság-motívum az egyik legmeghatározóbb, azonban a két szerző más megközelítésből használja fel. Az epilógusban az élet igenlése, az élni akarás kifejezése hangsúlyozza a halhatatlanságot (1225–1230.) – *élni fogok* –, a 30. *carmen*ben pedig a halál tagadása, visszautasítása ad örök életet (6–9.) – *non omnis moriar* –, és csak másodlagosan jelenik meg a növekedés, megújulás – *crescam*. Ezt a halhatatlanságot azonban egyik költő sem a testi örökéletben, hanem hírneve maradandóságában látja. A hírnév-motívum Petőfinél megjelenik a *hír mécsének* örök pislákolásában (1231–1233.), Horatiusnál pedig a *dicar* (10.) igében, amely kifejezi, hogy dicső tetteit még sokáig emlegetni fogják.

Petőfi *macskaszem*-hasonlatában érezhető az ellentmondás, hiszen a lírai én hírének pislákolásról beszél, holott a macskák kifejezetten jól látnak sötétben, és a szemük is erősen visszaveri a fényt. A fény-árny ellentétet az epilógus végén a *feledés sötét zsákja* és a *halhatatlanság fényes borotvája* (1239–1242.) is megjeleníti. Horatiusnál ugyanígy az érzékeléshez kapcsolódik nagyon erős ellentét, mert a hallgatag szűz – *tacita virgine* – után a beszélni fognak rólam – *dicar* – következik (9–10.). Látható tehát, hogy Petőfinél a látás válik központi fogalomká, Horatiusnál pedig a hallás, de mindkét esetben a hírnév-motívum a meghatározó.

A motívumok közül az epilógusban az utolsók, a 30. *carmen*ben az elsők között szerepelnek a pusztító erők. Petőfinél és Horatiusnál is 3-3 erő jelenik meg (1234–1242.): Petőfinél az *irigység*, a *feledés* és annak *sötét zsákja*, Horatiusnál pedig (3–5.) az elemésztő zivatar – *imber edax* –, a féktelen északkeleti szél – *Aquilo impotens* – és a múlt idő, amelyet *hendiadyoinnal* az évek megszámlálhatatlan sorozata – *innumerabilis annorum series* – és az idő futása – *fuga temporum* – szavak fejeznek ki. Fontos különbség, hogy Petőfi erői elvont fogalmak, Horatiuséi közül viszont kettő természeti jelenség, és csak egy az elvont fogalom, mivel Horatius a piramis metaforát építi tovább az időjárás pusztító erőivel. Az epilógus *feledését* meg lehet feleltetni a 30. *carmen*ben található idő múlásával, mivel az idő veszélye a feledésben áll, de a többi fogalom között nem húzható párhuzam.

Mint korábban elhangzott, Petőfire nem csak Horatius 30. *carmene*, hanem a *Szigeti veszedelem Berekesztése* is hathatott. Zrínyi hatása kisebb, mint Horatiusé, de több olyan fogalom szerepel az epilógusban, amelyek a 30. *carmen*ben kevésbé hangsúlyosak, mint a *Berekesztésben*. A *helység kalapácsa* epilógusának elején kiemelt szerepet kap a *hír* fogalom, amely olyan szavakban jelenik meg, mint a *hír mezeje* és a *hír mécsé*. A *Szigeti veszedelem-*

ben szintén előfordul a *hír* szó pozitív értelemben a *nagyhírű munka* (1. vsz.), a *hírral böcsülettel* (3. vsz.), vagy a *hír keresése* (4. vsz.) kifejezésekben.

Az epilógusban fontos szerephez jut az *irigység* fogalma is, mivel a pusztító erők közé tartozik a *feledéssel* együtt. Az *irigység* nem jelenik meg a 30. *carmen*ben, de Zrínyi eposzának végén fontos szerepet játszik a pusztító erők között, melyek közül az egyik az *irigy üdő* (1. vsz.), amely még egyszer megjelenik az 1. strófa végén *nagy ellenségként*.

A harmadik átvett elem nem biztos, hogy Zrínyitől származik, mivel a magasság Horatius ódájában is előkerül a *regalique situ pyramidum altius* kifejezésben. A piramis és Zöld Marci akasztásának párosítása komikus hatású, mivel a magas piramis a fáraók, királyok sírja volt, Zöld Marcinak pedig a kivégzési eszköze volt magas. Ugyanakkor Zrínyi fogalomhasználata is komikussá teszi Petőfi átvételét, mert a *Szigeti veszedelemben* a *magamnak ugyan nagyobbik részem / Hordoztatik széllal az magas egeken* (2. vsz.) kijelentés az akasztással párhuzamba állítva akár villoni reminiscenciákat is eszünkbe juttathat (vö. François Villon: *Négysoros vers, melyet Villon halálítélete szélére írt*).

Az előadásom során igyekeztem bebizonyítani, hogy Horatius 30. *carmene* nagy hatással volt Petőfi *A helység kalapácsa* című vígeposzának lezárására, amely nem csupán néhány szavát imitálja, hanem összetett felépítésével teljes mértékben kiparodizálja a *Melpomenéhez* szóló ódát. A két vers közötti kapcsolat fontos bizonyítéka a keretes szerkezet, amely a vígeposzra és Horatius kötetkompozíciójára is jellemző; a *Szigeti veszedelem Berekesztésében* az ódának hasonló felhasználása; Petőfi versei kritikai kiadásának észrevételei Horatiusszal kapcsolatban más verseknél és Ferenczi Zoltán feltételezése az epilógus egyik soránál. A paródia jelleget bizonyította az azonos számú és tartalmú szerkezeti egységek sorrendjének felcserélése az epilógusban; az azonos, vagy hasonló jelentésű, illetve hangzású szavak; és a hasonló motívumok.

Horatius és Petőfi versének szoros kapcsolata fontos, és létezése komikus jelentést ad *A helység kalapácsa* értelmezéséhez, mert egy legkevesbé sem fennkölt témájú vígeposz zárásául Petőfi az emelkedett hangvételű 30. *carmen* gondolatát használta fel paródiaként. Mivel a vígeposz elsődleges célja Ferenczi tanulmánya szerint sem a klasszikus stílusú eposz kigúnyolása volt, úgy gondolom, hogy az epilógus horatiusi hatása nem bántó szándékú, hanem csak komikus hatású paródia. De ez az új kapcsolat a két költő versei között felveti a kérdést, hogy vajon Petőfi költészetében lehetett-e máshol is nagyobb hatással Horatius költészete.

BIBLIOGRÁFIA

- BORZSÁK I.: Horatius Magyarországon. In: B. I. (ed.): *Dragma. Válogatott tanulmányok*. Bp. 1997, 128–141.
- BORZSÁK I.: Horatiusi-interpretációk. In: B. I. (ed.): *Dragma. Válogatott tanulmányok*. Bp. 1994, 121–128.
- FERENCZI Z.: A helység kalapácsa. *Petőfi Múzeum* 6 (1893) 25–28.
- FERENCZI Z.: Petőfi és Horatius. *Petőfi Múzeum* 5 (1892) 53–62.
- FERENCZI Z.: Petőfi fordításai. *Petőfi Múzeum* 6 (1893) 34–38.
- HORVÁTH J.: *Petőfi Sándor*. Bp. 1922.
- JÓKAI M.: *Petőfi Sándor*. Bp. 1856.
- KERÉNYI F.: *Petőfi Sándor élete és költészete*. Bp. 2008.
- MARGÓCSY I.: *Petőfi Sándor*. Bp. 1998.
- MEZŐTÚRI K.: *Közelebb Petőfihez*. Bp. 1972.
- PÁNDI P.: *Petőfi. A költő útja 1844 végéig*. Bp. 1982.
- PETŐFI S.: *Összes költeményei. (1844. január-augusztus)*. Bp. 1983.
- RITOÓK Zs., BORZSÁK I.: Ungarn. *Der klassische Einfluss auf die Kultur Ungarns*. Der Neue Pauly 15/3 (2003) 748-754.
- TÖRŐ Gy.: Petőfi könyvbejegyzései, dedikáció. *ITK* 66 (1962) 197–209.

FÜGGELÉK

Petőfi Sándor: *A helység kalapácsa* (részlet)

Te pedig, lantomnak húrja, pihenj!

Nagy volt a munka, s bevégezed

Emberül e munkát.

1220 Én is pihenek
Babéraimon,
Miket a hírnek mezején
Borzas főmre kaszáltam.

Mostan akár ma megássa
1225 Gödrömet a sírásó,
Bánom is én!
Azért én élni fogok,
Míg a világnak
Szappanbuboréka

1230 Szét nem pattan.

Pislogni fog a hír mécse siromnak
Koszorús halmán,
Mint éjjel a macska szeme.

Eljő az irigység
1235 Letépni babéraitat... de hiába!
Nem fogja elérni;
Magasan függendnek azok,
Mint Zöld Marci.

S ha sötét zsákjába dugand
1240 A feledés:
Fölhasogatja sötét zsákját
A halhatatlanságnak fényes borotvája.